

ŞEMSEDDİN-İ SİVÂSÎ'NİN MİR'ÂTÜ'L-AHLÂK İSİMLİ MESNEVİSİNİN MUHTASAR YENİ BİR METNİ: HİKÂYÂT-I DEF'-İ RİYÂ

A New Brife Text of Şemseddîn-i Sivâsî's Mathnawi Named Mir'âtü'l-Ahlâk:

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ

Dr. Arş. Gör. Büşra KARASU

Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı. Bitlis, Türkiye.
bussradinc@gmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
23.08.2024

Kabul/Accepted
28.09.2024

Sayfa/ Page
18-42

Öz

Şemseddîn-i Sivâsî (ö. 1006/1597), 16. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Tasavvufi görüşlerini Halvetilik geleneği içerisinde, özellikle Sünnilik ve vahdet-i vücud çizgisinde dile getiren Sivâsî, dinî-tasavvufî muhtevaya sahip manzum ve mensur pek çok eserin müellifi olmuştur. Bu eserlerden biri de onun *Mir'âtü'l-ahlâk* ismiyle bilinen eseridir. Toplam 4520 beyitten müteşekkil bu mesnevîde müellif, kıssalar üzerinden ahlaki konuları işleyerek okuyucusuna öğütler vermiştir. Çalışmamıza konu olan *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ* da bu mesnevîden, derleyen belirlenen bir düzen içerisinde seçmeler yaparak oluşturduğu, Ankara Millî Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu 06 Hk 34/5'te kayıtlı bir metindir. Mesnevî nazım biçimindeki *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*, *Mir'âtü'l-ahlâk*'ın riya, kibir, hırs, rıza ve şükür konularında yazılan bölümlerinde yer alan beyitlerden alınarak oluşturulmuştur. Kütüphane kataloglarında tek nüshası bulunan bu metin, derleyen tarafından yeni başlıklar ve birkaç yeni beyit eklenerek âdeta yeniden kurgulanmıştır.

Çalışmamızda öncelikle Şemseddîn-i Sivâsî'nin hayatı ve ilmi kişiliği üzerinde durulacak, ardından *Mir'âtü'l-ahlâk* hakkında bilgi verilecektir. Sonrasında *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'nın genel özellikleri, biçim, dil ve üslup hususiyetleri üzerinde durularak nüsha tavsifi yapılacaktır. Son olarak da *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'nın Hikâyet-i Lâzime kısmının çeviri yazısı verilecek ve makaleye metnin tıpkıbasımı eklenecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Şemseddîn-i Sivasi, Mir'âtü'l-ahlâk, Hikâyât-ı Def'-i Riyâ.

Abstract

Şemseddîn-i Sivâsî (d. 1006/1597) is one of the important names of 16th century Turkish Sufi literature. Sivâsî, who expressed his Sufi views within the Halveti tradition, especially within the lines of Sunnism and vahdet-i wujud, has been the author of many works in verse and prose with religious-Sufistic content. One of these works is his work known as *Mir'âtü'l-Ahlâk*. In this mathnawi, consisting of a total of 4520 couplets, the author addresses moral issues through stories and gives advice to his readers. The subject of our study, *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*, is a text registered in Ankara National Library Adnan Ötügen Provincial Public Library Collection 06 Hk 34/5, which the compiler created by making selections from this mesnevî in a certain order. *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ* in the mathnawi verse form was created by taking the couplets in the sections of *Mir'âtü'l-ahlâk* written on the subjects of hypocrisy, arrogance, ambition, consent and gratitude. This text, which has only one copy in the library catalogs, was virtually reconstructed by the compiler by adding new titles and a few new couplets.

In our study, first of all, the life and scientific personality of Şemseddîn-i Sivâsî will be emphasized, then information will be given about *Mir'âtü'l-ahlâk*. Then, the general characteristics of *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*, its form, language and style will be emphasized and the copy will be described. Finally, the transcription of the Hikâyet-i Lâzime section of *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ* will be given and a facsimile of the text will be added to the article.

Keywords: Classical Turkish Literature, Şemseddîn-i Sivasi, Mir'âtü'l-ahlâk, Hikâyât-ı Def'-i Riyâ.

Atıf/Citation: Karasu, B. (2024). Şemseddîn-i Sivâsî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk isimli mesnevîsinin muhtasar yeni bir metni: Hikâyât-ı Def'-i Riyâ. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 9(18), 18-42.

Giriş

Mecmua kelimesinin kökeni, Arapça dağınık nesneyi biriktirmek, bir araya getirmek (Mütercim Âsım Efendi, 2013, s. 3297; Vankulu Mehmed Efendi, 2014, s. 1323) manasındaki cem'den türeyen mecmu'dan gelmektedir. Edebî bir terim olarak “Aynı veya farklı türden seçilmiş çeşitli hacimlerdeki metinlerin ve risâlelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eserlerin ortak adı”dır (Uzun, 2003, s. 265).

Mecmualar, kültür tarihimiz açısından son derece önemli kaynaklardır. “Okumuş-yazmış şiir meraklısı kimselerce tutulan bir tür şiir defteri” (Köksal, 2019, s. 84) mahiyetinde olan şiir mecmuaları, edebiyat tarihine farklı bir cepheden önemli katkılar sunmaktadır.

Sivâsî'nin tasavvufî bir mesnevisi olan *Mir'âtü'l-ahlâk*'tan seçilmiş olan beyitlerin çeşitli konu başlıkları altında yeniden düzenlenmiş bir hali olarak karşımıza çıkan *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ* da bir mecmua içerisinde yer almaktadır. Metin, Ankara Millî Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda 06 Hk 34/5 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuanın 105b-109b varakları arasındadır. Bu, metnin kütüphane kataloglarındaki, mevcut bilgilere göre tek nüshasıdır.

Şemseddîn-i Sivâsî'nin dinî-tasavvufî mesnevisi *Mir'âtü'l-ahlâk*'ın muhtasar olarak hazırlanmış bir metni olan *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*, çok sayıda nüshası bulunan ve üzerine yüksek lisans ve doktora (Biçen, 1996; Aldanmaz, 2000; Toker, 2005) tezleri yapılmış olan mesnevinin yeni bir formudur. Metinde bahsi geçen mesnevîde ana metnin anlatıldığı bab ve fasılların içindeki nasihat içerikli hikâyelerden bazıları seçilmiş, başlıklarla yeniden tasnif edilmiş ve serlevhada ismi de *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ* olarak anılmak suretiyle *Mir'âtü'l-ahlâk*'tan seçili bu bölümler âdetâ yeniden tesis edilmiştir. Metin bu noktada hem kuruluş biçimi hem de özde *Mir'âtü'l-ahlâk* mesnevisinin genelde de Şemseddîn-i Sivâsî'nin tüm eserlerinin yaygın olarak istinsah edildiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Bu çalışmayla birlikte bir mecmuanın sayfaları arasında yer alan *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ* gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu sayede hem 16. asrın önemli mutasavvıflarından biri olan Sivâsî'nin *Mir'âtü'l-ahlâk*'ından hareketle oluşturulan yeni metin tanıtılmış hem de mecmuaların edebiyat tarihi araştırmalarındaki yerinin önemi bir kez daha ortaya konulmaya çalışılmıştır.

1. ŞEMSEDDİN-İ SIVÂSÎ'NİN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Şemseddîn-i Sivâsî, Zile'de 1520 yılında, I. Selim zamanında (Sivâsî, 2019 s. 35) doğmuş, 1597'de Sivas'ta vefat etmiştir. “Anadolu'da faaliyet gösteren ilk Halveti şeyhlerinden Habîb Karamânî'nin halifelerinden Amasyalı Hacı Hızır'dan hilâfet alan” (Aksoy, 2010, s. 523) Zileli Şeyh Muhammed Ebû'l-Berekât'ın oğludur. Annesi Sultan Hatun'dur. Esmer olduğu için Kara Şems adıyla anılmış ve Sivas'ta da Şems-i Azîz lakabıyla tanınmıştır (Akkaya, 2020; Aksoy, 2005, s. 2; Arslan, 2015, s. 9; Yıldız, 2017, s. 273-275).

Sivâsî, yedi yaşındayken babasının nezaretinde Halveti şeyhi Amasyalı Hacı Hızır Efendi'nin yanına gitmiş ve onun teveccühünü kazanmıştır (Bursalı Mehmet Tahir, s. 205-206). İlk hatmini babasıyla yaptıktan sonra tecvid ve Arapça tahsili için Tokat'taki kardeşleri Muharrem ve İbrahim efendilerin yanına gitmiş, sonrasında Arakiyecizade Mevlana Şemseddin Efendi'den ilim tahsil etmiştir. Eğitimini İstanbul'da tamamlamış ve Sahn medreselerinde müderrislik yapmıştır (Süer, 2017, s. 6). Görevi esnasında makam elde etmek amacıyla kendilerini küçük düşüren kadı ve müderrisleri görünce istifa etmiş ve İstanbul'dan ayrılarak hac vazifesini yapmak üzere Hicaz'a gitmiştir. Hac dönüşü Zile'ye yerleşmiş ve orada öğrenci yetiştirmeye başlamıştır.

Tasavvufî eğitiminde ilk olarak Amasyalı Hacı Hızır'ın halifelerinden Cumapazarlı Muslihiddin'e sonra da irşat için Tokat'a gelen Şeyh Mecdüddin Şirvânî'ye bağlanmıştır. Şirvânî'ye intisabından sonra bu tarikattaki hizmetini sona erdirmiş ve şeyhinden hilafet alarak halkı irşat vazifesiyle memleketi Zile'ye geri dönmüştür. Burada irşat faaliyetlerini devam ettirdiği sırada Sivas Valisi Hasan Paşa'nın davetiyle ailesi ve öğrencileriyle birlikte Sivas'a gitmiş, burada hem yeni yapılan camide hem de kendisi için hazırlanan dergâhta insanları irşat etmeye başlamıştır (Arslan, 2015, s. 9-11; Bursalı Mehmed Tâhir, s. 207).

Sivâsî, Halvetiyye'nin Seyyid Yahyâ-yı Şirvânî'den (ö. 870/1466) (Rıhtım, 2013, s. 264) sonra oluşan

dört ana kolundan biri olan Şemsiyye'yi kurmuştur (Uludağ, 1997, s. 393). Sivâsî'den sonra Halvetiyye'nin Şemsiyye kolu Sivas'ta halifeleri, İstanbul'da ise Abdülahad Nûrî (ö. 1061/1651) (Uçman, 1988, s. 178) tarafından devam ettirilmiştir.

Sivâsî, hakkında çok sayıda akademik çalışma bulunan dinî-tasavvufî içerikli, telif ve tercüme niteliğinde pek çok eser yazmıştır (Arslan, 2015, s. 21-29). Bunların büyük kısmı Sivas Belediyesi tarafından da “Şemsi Sivasi Külliyyatı” ismiyle yayımlanmıştır.

2. MİR'ÂTÜ'L-AHLÂK MESNEVİSİ

Mir'âtü'l-ahlâk, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmış dinî-tasavvufî bir eserdir. Toplam 4520 beyitten müteşekkildir. Mesnevinin esas konusu güzel ve kötü ahlak özelliklerinin anlatılması ve bu yolla insanların bundan faydalanmasını sağlamaktır.

Eser; besmele, tevhit ve methiyelerin yer aldığı giriş bölümünün ardından gelen on bab, on fasıl, münacat, naat ve hatime kısımlarından oluşmaktadır. Mesnevinin asıl bölümü, bab, fasıl ve hikâyelerden oluşmaktadır. Şair burada metnini metaforik bir kurgulamayla planlamış ve insan vücudunu sağında güzel ahlak, solunda ise kötü ahlak dükkanlarının bulunduğu bir çarşıya benzetmiştir. Bu çarşıda sağ taraftaki dükkanlara akıl ve ruh, sol taraftaki dükkanlara ise nefis ve arzular komutanlık etmektedir. Metnin kurgusuna göre sağ tarafta bulunan dükkanların komutanı akıl ve ruhun emrinde şairin ahlâk-ı hamide olarak adlandırıldığı on bey bulunmaktadır. Bunlar; zikrî'l-mevt, kanaat, tövbe, mücahede, tevazu, rıza, ihlas, şükür, cömertlik (cûd u sehâ), muhabbet, şevk ve nefis muhasebesidir. Metinde bu vasıfların her biri bab adı verilen on bölümde anlatılmıştır.

Bir çarşıya teşbih edilen insan vücudunun sol tarafındaki dükkânların komutanları olan nefis ve arzuların beyleri ise müellifin evsâf-ı zemîme olarak adlandırdığı arzu, istek, hırs, şehvet, riya, haset, nimete küfretmek, cimrilik, Hakk'a düşmanlık ve ihmaldir (Toker, 2010, s. 52- 57; Üstüner, 2022, s. 1). Bu vasıflar da *Mir'âtü'l-ahlâk*'taki on fasılda anlatılmıştır. Şair, bu bab ve fasılların dışında ayet ve hadis iktibasları da yapmış, ayrıca din büyüklerinin sözleri ile hikâyeler de anlatmıştır.

Sivâsî, *Mir'âtü'l-ahlâk* mesnevisini oluştururken çeşitli kaynaklardan faydalanmış, bunların bir kısmını da metinde zikretmiştir. Zikrettiği bu kaynaklar eser bazında *İhyâu Ulûmi'd-dîn* ve *Kimyâ-yı Saâdet* iken isim olarak da İmâm-ı Gazzâlî, Fahreddîn-i Râzî, Mevlânâ gibi alimlerdir (Toker, 2010, s. 152).

Mesnevinin ismi konusunda, Sivâsî eserine *Mir'âtü'l-ahlâk* ismini verdiğini dile getirdikten sonra metnin sonunda da *Mirkat-i Eşvak* ismini kullanmıştır. Mesnevi ayrıca kütüphanelerde de çeşitli şekillerde kaydedilmiştir (Toker, 2010, s. 49). Mesnevi üzerine doktora çalışması yapan Toker'in tespitlerine göre *Mir'âtü'l-ahlâk*'ın Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde kayıtlı toplam 16 nüshası bulunmaktadır. Bu metinden üretilmiş, muhtasar nitelikli eserlerin varlığından söz edilmemiştir.

Mir'âtü'l-ahlâk'ın tenkitli neşri üzerine Ömer Aldanmaz (2000) ve Birgül Toker'in (2003) ve metnin gramer incelemesi üzerine de Eşref Biçen'in (1996) tez çalışmaları bulunmaktadır. Toker'in doktora tezi 2010 yılında kitaplaştırılmıştır.

3. MUHTASAR YENİ BİR METİN OLARAK HİKÂYÂT-I DEF'-İ RİYÂ

3.1. Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'nın Genel Özellikleri

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ, Sivâsî'nin *Mir'âtü'l-ahlâk* isimli dinî-tasavvufî mesnevisinden seçilmiş bölümler ve derleyeninin orijinal bazı bölümler eklemesi suretiyle tesis edilen bir metindir. Bu yönüyle eser, *Mir'âtü'l-ahlâk*'ın hem muhtasar hem de yeniden kurgulanmış bir metni görünümündedir.

Eser, yer aldığı mecmuada “Hikâyât-ı Def'-i Riyâ Şemseddîn-i Sivâsî Def'-i Riyâ' zımınıdadur, İmâm Gazzâlî'nün *Kimyâ-yı Saâdet*inden Şemseddîn-i Sivâsî nazım idüp ââarda vârid olan hikâyet-i ehadîâ-i Nebevîden naşîhat-âmîz kışşalardur” başlığıyla kayıtlıdır. Burada, metnin Sivâsî tarafından İmâm-ı Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) (Çağrı, 1996, s. 530) *Kimyâ-yı Saâdet* isimli eserindeki Hz. Peygamber'in nasihat içerikli hadislerinin nazmedilmek suretiyle oluşturulduğu bilgisi yer almaktadır. Fakat metnin incelendiğinde *Kimyâ* dışında *İhyâ*'nın da kaynak olarak kullanıldığı görülmektedir.

Toplam 23 bölüm olarak tasarlanmış olan *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*, *Mir'âtü'l-ahlâk*'ta iyi vasıfların anlatıldığı rıza ve şükür babları ile kötü vasıfların dile getirildiği riya, kibir ve hırs

fasıllarında hikâye, vasl ve rivayet başlıklarıyla kayıtlı olup kıssaların anlatıldığı ve nasihat içerikli açıklamaların bulunduğu beyitlerle oluşturulmuştur. Bu durum, *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'nın bölümleri bazında şu şekilde gösterilebilir:

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ Metninin Bölümlerini Oluşturan Beyitlerin Yer Aldığı Mir'âtü'l-ahlâk'taki Bab ve Fasıllar (Toker, 2010)	
Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'daki Bölümler	Mir'âtü'l-ahlâk'taki Bab ve Fasıllar
2, 3, 4, 5, 6, 7, 8	Riya faslı
9	Rıza babı
10, 11	Hased faslı
12, 13	Kibir faslı
14	Riya faslı
15	Kibir faslı
16, 17	Şükür babı
18	Kibir faslı
19	Şükür babı
20	Kibir faslı
21	Şükür babı
22, 23	Hırs faslı

Tablo 1: *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ* Metninin Bölümlerini Oluşturan Beyitlerin Yer Aldığı *Mir'âtü'l-ahlâk*'taki Bab ve Fasılları Gösteren Tablo

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'yı *Mir'âtü'l-ahlâk*'tan özgün kılan bazı özellikler bulunmaktadır. Bu hususiyetler şu şekilde sıralanabilir:

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'nın derleyeni, *Mir'âtü'l-ahlâk*'tan bazı kısımları almış, bunları konu başlıklarına göre tasnif etmiş ve başlıklandırmıştır. Bu başlıklarda bazı yerlerde yalnızca hikâye ifadesini kullanırken bazı yerlerde de metne özgün başlıklar eklemiştir. Bunlar; altıncı bölümdeki Hikâyet-i Garîbe, yedinci bölümdeki Hikâyet-i Lâzime, on sekizinci bölümdeki Hikâyet-i Kibr-i Sebebü'l-İlm, yirminci bölümdeki Âbid ile Fâsık Kıssası, yirmi birinci bölümdeki Kıssa-i Şikâyet-i Ahvâl-i Vakt-i İsa Aleyhisselam, yirmi ikinci bölümdeki Kıssa-i Tersâ Râhib ve yirmi üçüncü bölümdeki Münâcât-ı Hazret-i Mûsâ'dır.

Metnin 14. bölümündeki iki beyit, 15. bölümdeki son beyit, 18. bölümdeki son üç beyit ve 20. bölümdeki son beyit *Mir'âtü'l-ahlâk*'ta yer almamaktadır.¹

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'yı tesis eden kişi, seçme beyitler ve kendisinin koyduğu başlıklarla toplam yirmi üç bölüm oluşturmuştur. Bunlar arasında 14, 15, 18 ve 20. bölümleri kendi yazmış olduğu beyitlerle sonlandırmıştır. Ayrıca yirmi üçüncü bölümün sonunda da metinden bağımsız olarak yazılan, *Mir'âtü'l-ahlâk*'ta olmayan 5 beyit mevcuttur.

3.2. Nüsha Tavsifi

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'nın nüshası, Ankara Millî Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu'nda 06 Hk 34/5 demirbaş numarasıyla kayıtlı olup içerisinde bulunduğu mecmuanın 105b-109b varakları arasında yer almaktadır. Metin, Gülşen-i Râz Tercümesi, (İtikada Dair) Risale, Risâle-i İnsân, Mecmua-i Eş'âr ve İlâhiyât, Hikâyât-ı Def'-i Riyâ, Terceme-i Hadîs-i Erba'în ve Eyyâm-ı Seb'a'nın Sa'd ve Nuhsu Beyânında Melheme risalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulan, içerisinde Beşiktaşlı Yahya Efendi'ye ait nasihatnamenin de yer aldığı bir mecmuada yer almaktadır (Karasu, 2022, s. 2-3).

Nüsha, 165x82-220x135 mm ölçülerindedir, koyu kahverengi meşin ciltlidir, siyah ve kırmızı cetvellidir. Metinde söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Varaklar 105b, 107b ve 109b haricinde

¹ Beyitler, muhteva incelemesi kısmında yazılacaktır.

beş sütuna ayrılmıştır. 105b'de sayfa dört sütun olmakla birlikte sayfanın kenarlarında dağınık bir biçimde beyitler yer almaktadır. Aynı husus 107b için de geçerlidir. 109b'de de iki sütun mevcuttur. Nüshada ferağ kaydı bulunmamakta olup metnin girişinde müellifin Şemseddîn-i Sivâsî olduğu bilgisi yer alırken müstensihe dair bir not bulunmamaktadır. Metin talik hatla istinsah edilmiştir, tarihine dair herhangi bir bilgi mevcut değildir.

3.3. Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'nın Muhtevası

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ toplam 23 bölüme ayrılan 501 beyitten müteşekkildir. Metinde yer alan bölümler *Mir'âtü'l-ahlâk*'taki esas konuların anlatıldığı bab ve fasılların içerisinde yer alan ve müellifin kısasa anlatarak öğütler verdiği kısımlardan oluşmaktadır. Metnin bölümleri şunlardır:

Birinci Bölüm: Metnin ilk kısmında mesnevinin başlığı ve 17 beyitlik bir bölüm yer almaktadır. Burada şair tarafından, riyanın şeytanın bir hilesi olduğu ve ona kanmamak gerektiği söylenmiştir. Sivâsî burada özellikle gösteriş için ibadet edip amellerin esas hedefini anlayamamanın insanlar üzerindeki olumsuz etkileri üzerinde durmuştur.

Bölümün ilk ve son beyti şu şekildedir: ²

İlk Beyit:

Çü ihlâşdan açılmış-idi bâbuñ

Bu ebvâb içre ol ni'me'l-meâabuñ

Son Beyit:

Hemîn sâ'irlerüñ buna kıyâs it

Niçe ma'nî yüzinden iktibâs it

İkinci Bölüm (Hikâyet): Mecmuada Hikâyet başlığı altındaki bu bölüm, toplam 24 beyit ve bir mısradan oluşmaktadır. Şair bu bölümde, ihlas sahiplerinden nakille gazalara katılan, helalinden para/mal kazanan ve ilim sahibi olan kimselerin durumlarından bahsetmektedir. Burada bahis konusu edilen kimselerin tüm bu olumlu işleri riya/gösteriş için yaptıkları söylenmiş ve bu kimselerin ahirette cezaya çarptırılıp azap çekecekleri dile getirilmiştir.

İlk Beyit:

Buyurmuş muqtedâ-yı hayl-i ihlâş

Tabîb-i her marîz-i zümre-i hâş

Son Beyit:

Bu üslûb üzre her gûne mürâî

Cevâbuñ aldı vü bula cezâyı

Üçüncü Bölüm (Hikâyet): Mesnevinin 9 beyitten oluşan bu bölümünde şair, Hz. Peygamber'in kendisinden Allah'a sığınılması gerektiğini söylediği cübbü'l-hazen (hüzün kuyusu)den bahsetmiştir. Bu hadis, *İhyâ'* da da mevcuttur (Mardîni, 2015, s. 718; Toker, 2010, s. 97).

Bir önceki bölüm gibi *Mir'âtü'l-ahlâk*'taki riya faslından seçilmiş beyitlerle oluşturulan bu kısımda öncelikle Hz. Peygamber'in hadisi nakledilmiş, ardından 9 beyit boyunca hüzün kuyusuna gidecek olanların riya ile namaz kılup Kur'an okuyan ve halka bu şekilde vaaz eden kişiler olduğu söylenmiştir.

İlk Beyit:

Buyurmuşdur girü Sultân-ı 'âlem

Kıyâmet rûzı ol cân-ı 'âlem

² Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'nın muhteva incelemesinin yapıldığı bu kısımda bölümlerin ilk ve son beyitleri verilecektir.

Son Beyit:

Derûnında olup aġrâz-ı telbîs

Bu hâlk içre olurdu va'z u tedrîs

Dördüncü Bölüm (Hikâyet): Bölüm toplam 19 beyittir. Mesnevinin bu kısmında Muaz b. Cebel (ö. 18/639) (Kandemir, 2020, s. 336) ile Hz. Ömer'in (ö. 23/644) (Fayda, 2007, s. 44) bulunduğu bir mecliste riya ile ilgili gerçekleştirilen sohbet anlatılmakta ve riyânın gizli şirk olduğu üzerinde durulmaktadır. Hz. Peygamber'in "Riya, gizli şirk" (Yılmaz, 2013, s. 589) manasındaki hadisinin anlatıldığı bu kısım *İhyâ*'da da yer almaktadır (Toker, 2010, s. 97).

İlk Beyit:

Mu'az bin Cebel ol fahrü'l-aşhâb

Oturmuşlardı bir gün cem'-i aġbâb

SonBeyit:

Riyâyı bırakup artur hulûsı

Zeheb bulan alur mı hîç fülûsı

Beşinci Bölüm (Hikâyet): 8 beyitten müteşekkil olan bu bölümde velâyet menbaı olarak tarif edilen Hz. Ali'den naklen, riya ehlinin üç özelliği anlatılmıştır. Burada anlatılanlara göre riya ehli kimseler amel konusunda insanların yanındayken şevke gelip ibadet ederken yalnızken aynı şekilde davranmazlar. Övüldükleri takdirde ibadet etmek isterler fakat övgü almadıklarında ibadetten bıkarlar.

Hz. Ali'nin bir sözünün nakledildiği bu kısım, *Kimyâ-yı Saâdet*'in de Taât ve İbâdetteki Riyâdan Kurtulmanın Çâresi bölümünde bulunmaktadır (Gazzâlî, 2015, s. 523-524). *Kimyâ*'da Hz. Ali'nin riyakâr kişilerin amel konusundaki iki özelliği sayılırken metinde üç özellik zikredilmiştir.

İlk Beyit:

İşit bu remzi ol şâh-ı velîden

Velâyet menba'ı ya'nî 'Alîden

Son Beyit:

Kelâl irüp düşer oldum fütûra

Tenezzül buluban irer kuşûra

Altıncı Bölüm (Hikâyet-i Garîbe): Mesnevinin hikâyet-i garibe başlığıyla kayıtlı olan bu bölümü 9 beyitten oluşmaktadır. Burada Hz. Ömer'in yaşadığı bir hadise üzerinden riya ile ilgili tespitlerde bulunulup riyânın gizli şirk olduğu ve ancak avamın kalbinde olabileceği hususu dile getirilmiştir.

Metne göre bir gün Hz. Ömer kendisini salık olarak tanımlayan ve başını önüne eğmiş ibadet eden bir kimseyi görmüş, adama ibadetteki huşunun gönülde olması gerektiğini ve yaptığı bu hareketlerin gizli şirk olduğunu söylemiştir.

Bu bölümde ayrıca Hz. Peygamber'in "Ademoğlunun kalbindeki şirk; karanlık bir gecede, siyah bir kayanın üzerindeki kara karıncanın ayak izinden daha gizlidir" (Toker, 2010, s. 132) manasındaki hadisinin tercümesine yer verilmiştir. Müellif burada hadiste şirk olarak ifade edilen hususu riya olarak açıklamıştır. Bu hadisle ilgili açıklamalar aynı zamanda Gazzâlî'nin *İhyâu Ulûmiddîn* isimli eserinde de bulunmaktadır (Mardînî, 2015, s. 738; Toker, 2010, s.132):

Ķarañu gice bir Ķara Ķarınca

Siyeh taş üzre daġı pâyı ince

Görölmek ola mı taġrîk-i riclün

Riyâ ihfâdur andan tuy miââlũñ

İlk Beyit:

Rivâyetdür 'Ömer ol ibn-i Hattâb

Hudâ râzı ola andan be-her bâb

Son Beyit:

Görölmek ola mı tahrîk-i riclũñ

Riyâ ihfâdur andan tuy miââlũñ

Yedinci Bölüm (Hikâyet-i Lâzime): Toplam 29 beyit olan bu bölümde, Gazzâlî'den ifadeler aktarılarak Allah'ın her gökte bir melek yarattığı, bunların insanların amellerini izleyip Allah'a arz ettiği söylenmiştir. Allah'ın riyasız yapılan ibadetleri övüp ödüllendirirken gösteriş için yapılan amelleri kabul etmeyip onlara lanet ettiği ve bu lanete meleklerin de eşlik ettiği dile getirilmiştir. Burada hususi olarak riya-ihlas karşıtlığı ele alınmıştır:

Ki ihlâş ile olmuş pâk 'ameldür

Riyâ yokdur içinde bî-dağaldür

Tüm afetlerin riya sebebiyle olduğuna dair kanaat de yine bu bölümde dile getirilen bir diğer önemli düşüncedir:

Bilür Mü'min olan ki bu mazarrat

Riyâdan hâşıl olur bunca âfet

Bölümün ilk ve son beyitleri şunlardır:

İlk Beyit:

Rivâyet eylemiş Şeyh Gazâlî

Cemâlınden açıla aña fâli

Son Beyit:

Ta'alluğ itmese lakin irâdet

Viriser mi riyâyile 'ibâdet

Sekizinci Bölüm (Hikâyet): Sekizinci bölüm 19 beyitten oluşmaktadır. Şair, burada eleştirel bir üslupla riyakâr kimselerin ibadetlerini Allah için yapmadıklarını, Hakk'ı düşman ve halkı da dost bildiklerini, halkın övgüsünü Hakk'ın rızasına tercih ettiklerini söyleyerek bu kişilerin mahşer günü elinin boş kalacağını dile getirmiştir. Bunun ardından da ibadet ve hayırları gösterişsiz ve gizlice yapmanın riya hastalığının ilacı olduğunu söylemiştir.

İlk Beyit:

Kaçan cem' olalar ũlâ vü uhrâ

Münâdî gönderiser Hağ Te'âlâ

Son Beyit:

Ölünce eyle sâlik ictihâdı

Mededler irgüre ol Rabb-i Hâdî

Dokuzuncu Bölüm (Hikâyet): Bölüm 29 beyitten oluşmaktadır. Burada Hz. Enes'ten (ö. 93/711-712) (Canan, 1995, s. 234) nakledilen bir rivayet yer almaktadır. Buna göre bir gün Hz. Enes ashapla beraber oturmaktadır. O sırada meclise Hz. Ömer'in cennet ehli olduğunu söylediği bir adam girer. Hz. Enes bu adamın neden cennet ehli olduğunu merak eder, adamın evine gider ve orada üç gün misafir olarak kalır. Orada ev sahibine, Hz. Ömer tarafından kendisine neden cennet ehli dendiğini

sorar, adam da kimseye haset etmediğini söyler. Hz. Enes de buradan adamın hiç haset etmediği için cennet ehli olma makamına eriştiğini anlar. Mesnevinin bu bölümünde haset etmenin insanı cehenneme sürükleyen bir hal olduğu vurgulanmıştır.

İlk Beyit:

Enesden mervîdür işbu hikâyet
Kulak tut bundadır aşşî rivâyet

Son Beyit:

Virmege saña pesdür bu kerâmet
Ki itdi seyyîd-i ekrem şehâdet

Onuncu Bölüm (Hikâyet): Bu bölümde anne ve babaya asi olmamak, gıybet ve haset etmemek gibi bazı ahlaki değerlerden söz edilmiş ve okuyucuya nasihatlerde bulunulmuştur. Müellif bu konudaki görüşlerini Yüce Allah ile Hz. Musa arasında geçen bir hikâye kapsamında açıklamıştır. Buna göre, Hz. Musa Allah'la mükâfatlara layık olmuş bir kul hakkında konuşmuş, Hz. Musa Allah'a bu adamın kim olduğunu sormuştur. Allah da Hz. Musa'ya adamın kendisini değil, ne suretle bu makama nail olduğunu sormasını istemiş ve adamın kendi katında neden makbul olduğunu anlatarak sahip olduğu özellikleri açıklamıştır. Buradan anlaşılacağı üzere gıybet ile haset ahlaklı kişilerin şiddetle kaçınması gereken kötü fiillerdir.

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'nın bu bölümü toplam 10 beyitten müteşekkildir. *İhyâ*'da (Toker, 2010, s. 87) ve *Kimyâ*'da (Gazzâlî, 2015, s. 466) yer almaktadır.

İlk Beyit:

Görür bir kimse(y)i Mûsâ bin 'İmrân
Turur 'arş sāyesinde şöyle şādān

Son Beyit:

Selâmet birle buldum çünkü şadruñ
Müheyyâ eyledüm 'arşumda berruñ

On Birinci Bölüm (Hikâyet): Bu bölüm toplam 12 beyittir. Burada anlatılanlar, *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'nın onuncu bölümde anlatılan Hz. Musa kıssasının devamı niteliğindedir. Mesnevinin bu kısmında öncelikle hasedin tanımı yapılmıştır:

Hased oldur ki bir insāna ni'met
İrişür bulsa bir vechile devlet

Saña hoş gelmeyüp mağmûm olasın
O 'izzetde vü sen mehmûm olasın

Zevālûñ isteyesin devletinûñ

Ĥilâfin dileyesin 'izzetinûñ

Metinde bu ifadelerin ardından haset etmenin haram olduğu, insanın sevaplarını yok edip onun cehenneme gitmesine sebep olacağı söylenmiştir. Bölümde ayrıca “Hasetten sakının. Çünkü ateşin odunu yiyip bitirdiği gibi haset de iyilikleri yer bitirir” (Aclûnî, 2019, s. 82) manasındaki hadis-i şerif iktibas edilerek hasedin iyilikleri yok edeceği savı doğrulanmıştır. Aynı hadis, *İhyâ*'da da bulunmaktadır (Toker, 2010, s. 381).

İlk Beyit:

Hased oldur ki bir insâna ni'met

İrişür bulsa bir vechile devlet

Son Beyit:

Hüdâ şol kimseden olur mı râzı

Ki ider Hâlikine i'tirâzı

On İkinci Bölüm (Hikâyet): Bölüm 6 beyitten oluşmaktadır. Bu bölümde Ebu Zer Gıfârî'nin (ö. 32/653) (Aydınlı, 1994, s. 266) yaşadığı bir hadise nakledilerek takva konusu işlenmiştir. Bir gün Ebu Zer Gıfârî, Hz. Peygamber'in huzurunda bir kişiye siyah tenli olmasından dolayı "kara oğlu" demiş, Hz. Peygamber de onu uyarılmış ve beyazın siyahtan farkı olmadığını, üstünlüğün ancak takva ile olabileceğini ifade etmiştir. Burada "...Allah katında en değerli olanınız, O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır" (Hucûrât, 49/13, Karaman vd., 2019, s. 553) ayetine telmihte bulunulmuştur. Nitekim *Mir'âtü'l-ahlâk*'ta bu ayet mevcutken *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'da yer almamaktadır. Metni tesis eden kişi, kıssanın nakliyle iktifa ederek, ayeti telmih düzeyinde bırakmıştır.

Kıssa, *Kimyâ-yı Saâdet*'te yer almaktadır (Gazzâlî, 2015, s. 461-462).

İlk Beyit:

Rivâyet kıldı Bu Zerr-i Gıfârî

'Aliyyü'l-raḥmeten Raḥmanu Bârî

Son Beyit:

Kişinüñ kişiden fark u temîzi

Bilmeyen taḳvâ iledür añla remzi

On Üçüncü Bölüm (Hikâyet): Toplam 13 beyitten oluşan mesnevinin bu bölümünde soy sop ve sülale ile övünmenin kötülüğü Hz. Musa'nın içerisinde bulunduğu bir kıssa üzerinden anlatılmıştır. Mesnevinin bu bölümü toplam 13 beyitten oluşmaktadır. Burada Hz. Musa'nın zamanında gerçekleşen bir hikâye anlatılmıştır. Rivayete göre bir gün iki adam Hz. Musa'nın huzurunda kavga etmiş ve bu adamlardan biri soyuyla övünmüştür. Bu sırada Allah'tan Hz. Musa'ya bu adamın ve övündüğü dokuz kişinin cehennem ehli olduğuna dair bir nida gelmiştir.

Bölüm *İhyâ*'da bulunmaktadır (Toker, 2010, s. 80).

İlk Beyit:

İki kes Ḥazret-i Mūsâ katında

Çekişdiler biri der ḥiddetinde

Son Beyit:

Cehâlet ehlinüñdür bu ta'azzüz

Bunuñla ehl olan itmez telezzüz

On Dördüncü Bölüm (Hikâyet): Bölüm toplam 8 beyitten oluşmakta olup ibadet ve abdest hakkındadır. Bölümde yer alan beyitler, *Mir'âtü'l-ahlâk*'taki riya faslından alınırken aynı zamanda orijinal beyitler de mevcuttur. Bunlar, metindeki 203 ve 204. beyitlerdir:

203. Beyit: Bu güne çok-durur niyyetde ḥaşlet

Ḥulûş üzre alur icrâ bu ümmet

204. Beyit: Ki devletdür sa'âdet bî-meşakḳat

Lisâna gelmedin kalb ide niyyet

Bölümde ihlas ile yapılan ibadetler ile ihlas üzere alınan abdestin faziletlerinden bahsedilmiştir.

İlk Beyit:

Takâzâ def için varmağ kenîfe

Ki lâzımdur vazîa' vü şerîfe

Son Beyit:

Olur her haşvesine bir mesûbet

Zihî dîn ü zihî millet kerâmet

On Beşinci Bölüm (Hikâyet): Metinde garâib kıssa olarak ifade edilen ve 26 beyitten ibaret olan bu bölümde Nemrud ile şeytan kıssası anlatılmaktadır. Kıssada Nemrud'un şeytan tarafından aldatılması ile kibir ve hasedin kötülüğü konu edilmiştir. Bölümün son beyti *Mir'âtü'l-ahlâk*'ta yer almamaktadır ve *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'nın özgün beyitlerindedir:

231. Beyit: Tamâm oldı ğarâyibdür bu kışşa

Alan kılden alur biñ türlü hişşe

Bölümün **ilk beyti** ise şudur:

Hikâyetdür ki ol İblîs-i meftûn

Gelür Nemrüd çapısına o mağbûn

On Altıncı Bölüm (Hikâyet): Bölüm, toplam 19 beyittir ve burada şükür konusu, Allah'ın nimetleri ve kullarına ihsanları dile getirilerek işlenmiştir. Bu kısımda yer alan 15. beytin ikinci mısraında Âl-i İmrân Sûresi'nin “Sizi rahimlerde dilediği gibi şekillendiren O'dur” (Karaman vd., 2019, 56) mealindeki 6. ayeti iktibas edilmiştir.

İlk Beyit:

Yedinci bâb şükür oldı yemînüñ

Aña gel açâ gör 'ayne'l-yağînüñ

Son Beyit:

Budur reşk eylemek dir ehl-i taḥkîk

Gel imdi kıl bunı iḥbâra taḥbîk

On Yedinci Bölüm (Hikâyet): *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'nın 8 beyitten oluşan bu bölümünde şükürün gerekliliği ile ne suretle gerçekleştirileceği konu edilmiştir. Burada özellikle insanın diğer canlılardan ayrılan özelliğinin Yüce Allah'a şükretmek olduğu vurgulanmıştır:

Yimek içmek cimâ' istirâhat

Megesde segde vardur hem bu haşlet

Gel imdi olsa bu lezzâta kânî

Olıgör rütbet-i 'ulyâya tāmî

İlk Beyit:

Ḥaḳîkatde budur meyl-i şükr-i ni'met

Çılasın ni'met ile Ḥaḳka ḥizmet

Son Beyit:

Eger dünyâ benüm olsa ser-â-ser

Dir idüm sâ'at-i 'ömre ber-â-ber

On Sekizinci Bölüm (Hikâyet-i Kibr-i Sebebü'l-İlm): İlmin sebep olduğu kibrin anlatıldığı bu bölüm 34 beyittir. 31. beyitten sonra Hz. Peygamber'in ilmin verdiği kibir üzerine söylemiş olduğu bir hadisi iktibas edilmiştir. Burada özellikle Kur'an okuyanlar, vaizler, dervişler, zahitler, şairin riyazet eri olarak tanımladığı sufi ve abidlerin ilim dolayısıyla kapıldıkları kibir ele alınmıştır. Ayrıca bölümün sonunda kibir, riya ve hasetten uzak durulması ve bu tür hasletlerin Müslüman kişide bulunmaması gerektiği üzerine öğütler verilmiştir. Bölüm sonundaki 290, 291 ve 292. beyitler *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'daki özgün beyitlerdir:

290. Beyit: Cihānuñ bir pula degmez şafāsı

Ḥakāretle geçer āḫir beḳāsı

291. Beyit: ol müstağfir ol eyle hazer

Göz açup yumunca vakt eyler güzzer

292. Beyit: Hemān Ḥakka şakın kibr (ü) 'ucbdan

Riyā ile ḥasedden hem kızbden

İlk Beyit:

Kaçan görse özün 'ilm ile 'ālim

Ki olmuş 'āleme a'le'l-m'ālim

On Dokuzuncu Bölüm (Hikâyet-i Yahûdî): 19 beyitten müteşekkil olan bu bölümde şükür konusu malı mülkü elinden gidip iflas eden fakat buna rağmen haline şükreden ve dinine teslimiyeti hususunda tereddüt yaşamayan bir Yahudi'nin konu edildiği kıssa üzerinden anlatılmıştır.

İlk Beyit:

Zamān-ı evvel içre bir Yahüdî

Ki yazmışdı göklere ol cühûdî

Son Beyit:

Senüñle olduğunca dīn-i İslām

Sa'adet ehlinin çekme ālām

Yirminci Bölüm (Âbid ile Fâsık Kıssası): Bu bölüm 45 beyittir. Şair, garaib olarak tanımladığı bu bölümde yer alan kıssayı, maarif cennetinin miski ve gazeli diyerek övdüğü Gazzâlî'den naklettiğini söylemiştir. Fakat kıssa *Kimyâ-yı Saâdet*'te değil *İhyâu Ulûmiddîn*'de yer almaktadır (Toker, 2010, s. 79).

Bu bölümde kibirli davranan abid ile halis niyetle tövbe edip pişman olan fasığın hikâyesi anlatılarak riyaya kapılmanın Müslümana yakışmayan ve Allah'ın gazabına sebep olacak bir durum olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca halis bir niyetle tövbe etmenin de tüm günahları sileceği hususu üzerinde durulmuştur. Mesnevinin 356. ve bu bölümün son beyti, *Mir'âtü'l-ahlâk*'ta yer almayan, özgün bir beyittir:

356. Beyit: Zünūbum mağfîret kıl sensin a'lem

Bi-ḥakḳ-ı Ḥazret-i Seyyidü'l-ekrem

Bölümün **ilk beyti** de şu şekildedir:

Yazar Kimyâda ol Şeyhü'l- Ġazālî

Ma'ārif cennetinüñ miski ğazālî

Yirmi Birinci Bölüm (Kıssa-i Şikâyet-i Ahvâl-i Vakt-i İsa Aleyhisselâm): Toplam 49 beyit olan bu kısımda Hz. İsa zamanında yaşamış, biri fakirlikten biri de hastalıktan şikâyetçi olan iki adamın hikâyelerine yer verilmiştir. Kıssada, Hz. İsa önce fakirlikten şikâyetçi olan adamı hasta birinin yanına götürmüş ve onun haline şükreder bir kimse olmasını sağlamıştır. İkinci olarak da fakir kimseye gösterdiği hastayı da fakirlikten ve hastalıktan mustarip olan bir kimsenin yanına götürmüştür. Sonrasında bu kişi de hastalığındaki nimeti fark etmiştir.

Bu bölümün sonunda şair, Hz. Peygamber'in dünyada çekilen ıstırapın ahirette mükâfat olacağını anlattığı bir hadisin tercümesine yer vermiştir:

Buyurmuşdur işit ol Faḫr-i 'Âlem

Ne gevherler şaçar gör Faḫr-i 'Âlem

Bu evde görse bir kimse 'ukûbet

Ḳıyâmetde aña olmaz ğarâmet

Mükeffer olacaḫdur ol günâha

Anuñçün düşmeyiser ol gün âha

Mecmuanın, bu kıssanın son kısmına denk gelen 108b sayfasında bir temmet yazısı mevcuttur. Bu ifadenin, metnin diğer bölümleri ile bu kısımdan sonra gelen Kıssa-i Tersâ Râhib bölümü bütünlük arz ettiğinden mesnevinin değil, kıssanın sona erdiğini ifade etmek üzere kullanıldığı düşünülmektedir.

İlk Beyit:

Zamânında işit 'Îâ-yı pür-nür

Oturmuşdı Ḥüdâ zikriyle mesrür

Son Beyit:

Çü istiḫkâkı olmuşken belâya

Ḳomadı Ḥaḫ anı yevmü'l-cezâya

Yirmi İkinci Bölüm (Kıssa-i Tersâ Râhib): Kıssa-i Tersâ Râhib, 62 beyittir ve temmet yazısıyla sona ermektedir. Kıssa şu şekildedir: Bir gün Cebrail, Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde Peygamber ona Allah'ı nerede bulacağını sorar. Bunun üzerine gökten bir hitap gelir ve ona bir Hristiyan rahibin yanına gitmesi gerektiği söylenir. Hz. Peygamber onun yanına gider ve burada yüz yaşına kadar puta tapan bir rahibin Allah'a samimiyetle tövbe etmesine, Allah'ın da onu bağışlamasına şahit olur. Kıssada tövbe, ihlas ve samimiyet kavramları üzerinde durulmuş, ihlas ve samimiyet ile tövbe eden kimsenin Hakk'ın katındaki değeri anlatılmıştır. Kıssada Allah'ın nerede bulunduğu sorusuna ihlasla tövbe eden bir rahibin gönlü şeklinde cevap verilmesi, Allah'ın yeryüzündeki tecellisine mazhar olmanın tövbe, ihlas ve samimiyet ile mümkün olabileceğinin anlatımıdır.

İlk Beyit:

Meger günlerde ol Cibrîl-i ekrem

Ḥuzûr-ı Seyyîde gelmişdi bir dem

Son Beyit:

Güneh her ne ola ednâ ve ekber

Olur tevbeyle mecmû'ı mükeffer

Yirmi Üçüncü Bölüm (Münâcât-ı Hazret-i Mûsâ): Metnin son bölümü Münâcât-ı Hazret-i Mûsâ'dır ve toplam 23 beyittir. Bölümde Yüce Allah'ın verdiği nimetlere şükredilmesi gerektiği Hz. Musa'ya atfedilen bir kıssa üzerinden anlatılmıştır. Burada, kelimullah sıfatına sahip olan Hz. Musa'nın

Allah'la, verdiği nimetler hakkında konuşması yer almış, bölüm tamâm yazısıyla son bulmuştur.

Bölümün sonunda ayrıca mesneviyle aynı ölçüde yazılıp sütun ve çizgilerin dışında yer alan ve *Mir'âtü'l-ahlâk*'ta bulunmayan 5 beyit yer almaktadır:

Ezelden her ne yazdı dest-i taqdîr

Olunmaz tâ ebed bir nokta tağyîr

Olacak neyse olur dâd (u) bî-dâd

Gerek gönlünü gam-gîn tut gerek şâd

Dirilse bir araya cümle 'âlem

İçinden idemez bir harfini kem

Ne söz-i sîne ile şavulur ol

Ne âb-ı dîde ile maḥv olur ol

Ne yazusun kılar göz yaşları ter

Ne bâ u âh ider evrâkuñ ebter (*Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*, Yazmalar, 06 Hk 34/5, v. 109b).

İlk Beyit:

Rivâyettir ki ol Mūsî'bn-i İmrân

Ona vaḥy itdi bir dem Rabb-i Mennân

Son Beyit:

Anuñçün şükr ider câhil ḥarâma

Ki bilmez irişür andan ḡarâma

3.3. Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'da Biçim, Dil ve Üslup Özellikleri

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ, mesnevi nazım şeklinde olup aruzun Hezec bahrinin mefâ'îlün/mefâ'îlün/fe'ûlün kalıbıyla yazılmıştır. Bazı beyitlerde vezin aksaklıkları mevcuttur. Metinde toplam beyit sayısı 501'dir. Mesnevide 501 beytin yanı sıra iki yerde hadislere, bir yerde ayete ve metnin sonunda da metne dahil edilmeyerek yazılan 5 beyte yer verilmiştir.

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ'nın dili oldukça sade, akıcı ve anlaşılır niteliktedir. Metinde Arapça Farsça kelime ve kelime grupları yoğun olarak kullanılmamıştır. Metnin dokuzuncu bölümündeki şu beyitler bu hususta örnek verilebilir:

Bu niyyet üzre vardum ḥânesine

Tazarru'la didüm ey nûr-ı sîne

Pederle macera düşdi meyanâ

Ḥabûl eyle beni gel mihmâna

Ḥabûl itdi çü üç gün aña mihmân

Olup kıldum teccessüs sırr u i'lân

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ didaktik bir üslupla kaleme alınmıştır. Metinde genel bir üslup olarak öncelikle kıssalar anlatılmış, ardından müellifin yorum ve öğüdü yer almıştır. Metnin üslubuyla ilgili sekizinci bölümdeki şu beyitler örnek verilebilir:

Diye nefesine ey gâfil Hüdâdan
Ne umarsın bu halk-ı bî-nevâdan

Ki mâlik olmayasın memlûk-ı muṭlaḳ
Neye kâdir olur ey şahş-ı aḫmaḳ

Olunca eyle sâlik ictihâdı
Mededler irgüre ol Rabb-i Hâdî

4. HİKÂYÂT-I DEF'-İ RİYÂ'DAN ÖRNEK BİR BÖLÜM

Toplam 501 beyitten oluşan *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'nın tamamı makale sınırlarını aşacağından bu bölümde metnin dil, üslup ve anlatım özelliklerinin anlaşılmasının kolaylaştırılması maksadıyla metinde Hikâyet-i Lâzime başlığıyla kaydedilmiş olan bölümün çeviri yazısı verilecektir. Bu bölüm, mevcut olan nüsha farklılıklarıyla birlikte Toker (2010) tarafından hazırlanan *Mir'âtü'l-ahlâk* metninin riya konulu altıncı faslında yer alan beyitlerle (2775-2974) oluşturulmuştur.

Hikâyet-i Lâzime

[106a] Rivâyet eylemiş Şeyḫ Ğazâlî
Cemâlınden açıla aña fâli

Ki her bir gökde ol Ma'bûd-ı Kâdir
Meleklerden ḳomıḫ bir şahş-ı ḫâzır

Ki teftiḫ ide a'mâl-i 'ibâdı
Kimisi ḡam bula kimisi şâdî

90 Mü'ekkeller ṫurup her gökde ḫâzır
Olalar tâ aña diḳḳatle nâzır

[Üçüncü Sütun]

Daḳıḳa ḳomayup teftiḫ iderler
Anı hep mü-be-mü tebnîḫ iderler

Birinciye varınca ba'zı a'mâl
Şafâ üzre bulana olmaya ḳâl

Velî anda olan merd-i müvekkel
Ḳatı teftiḫ ide ḳomaya mücmel

Diye lâyıķ degüldür bu Hudāya
Bunı redd eyleñüz şāhib-edāya

95 Bu üslüb üzredür ez-halk-ı Ādem
Yine bu olısar tā hedm-i 'ālem

Meger bir demde bir merd-i 'azīzūñ
Alup a'mālini şāhib-temīzūñ

Bu dem dünyā göginde ideler 'arz
Anı yoķlayalar bi't-ṭūli ve'l-'arz

Bulunmağa bu gökde hīç kuşūrı
İdeler tā ikinciye 'ubūrı

Hem anda yoķlaya anı müvekkel
Kuşūrın bulmaya bula mükemmel

100 Anı teşyī idüp gökde melekler
Münevver ola yüzinden felekler

Bu üslüb üzre tā heft āsmānı
Münevver eyleye nūrıyla anı

Huzūr-ı Haķķa 'arz ide melekler
Anı medḥ iderek ehl-i felekler

Ki ihlāş ile olmuş pāk 'ameldür
Riyā yoķdur içinde bī-dağaldür

'İtābıyla diye ol Rabb-i dānā
Baķarsız zāhirine bunuñ ammā

105 Derūnında olanı bilür a'lem
Riyā vardur içinde şöyle müphem

[Dördüncü Satır]

Benümçün olmamışdur çün a'māl

Baňa lâyıķ degüldür itmeñ iclâl

Benüm zâtum ki maħlûķa Hüdâdur

Mu'în (ü) Râzık-ı şâh u gedâdur

İrişsün benden aña şimdi la'net

Ki benden ğayrıya itdi 'ibâdât

Melekler daħi anda ide la'net

Bu dem hîç baķmayalar ol tarîķat

110 Bilür Mü'min olan ki bu mażarrat

Riyâdan hâşıl olur bunca âfet

Bu dergâha ki vardur bir ricâsı

Yâ dünyâdur yâ ğayrı mâcerâsı

Riyâsından eger budur murâdı

Bunu bilsün ki ol ma'bûd-ı Hâdî

Anuñ destindedür men' ile i'tâ

Ki ansuz olmayıyardur bu kaķ'â

Eger var ise i'tâyâ irâdet

Virilür ol riyâsına ne hâcet

115 Ta'alluķ itmese lakin irâdet

Viriser mi riyayile 'ibâdet

Sonuç

Mir'âtü'l-ahlâk, Sivâsî'nin ahlaki meseleleri konu edindiği, dinî-tasavvufî bir mesnevisidir. Kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunan bu mesnevinin, kendi içinde bir tertip düzenine sahip, muhtasar nitelikteki bir metni de çalışmamızda konu edindiğimiz *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*'dır. Bu metinde *Mir'âtü'l-ahlâk*'tan seçilmiş kısımlar ihtisar edilerek yeni bir metin kurgulanmıştır.

Çalışmamıza konu edindiğimiz *Hikâyât-ı Def'-i Riyâ* ile birlikte *Mir'âtü'l-ahlâk*'ın özeti niteliğinde yazılmış metinler de olduğu anlaşılmıştır. Bundan hareketle de eserlerini daha ziyade halkın istifadesi için yazmış olan Sivâsî'nin büyük bir kitleye ulaştığı sonucuna varılmıştır. Bu metinden anlaşılacağı üzere bu husus hem Sivâsî'nin eserlerinin doğrudan nüshalarını çoğaltmak hem de alıntılar yapıp yeni metinler tesis etmek suretiyle yapılmıştır.

Kıssaların tasavvuf kültüründeki yerine binaen de *Mir'âtü'l-ahlâk* gibi hacimli bir eserden *Hikâyât-ı*

Def'-i Riyâ gibi daha özet bilgiler içeren bir metnin oluşturulması ahlaki konularda yazılmış metinlerden istifadenin kolaylaştırılmak istendiğini göstermektedir.

Kaynakça

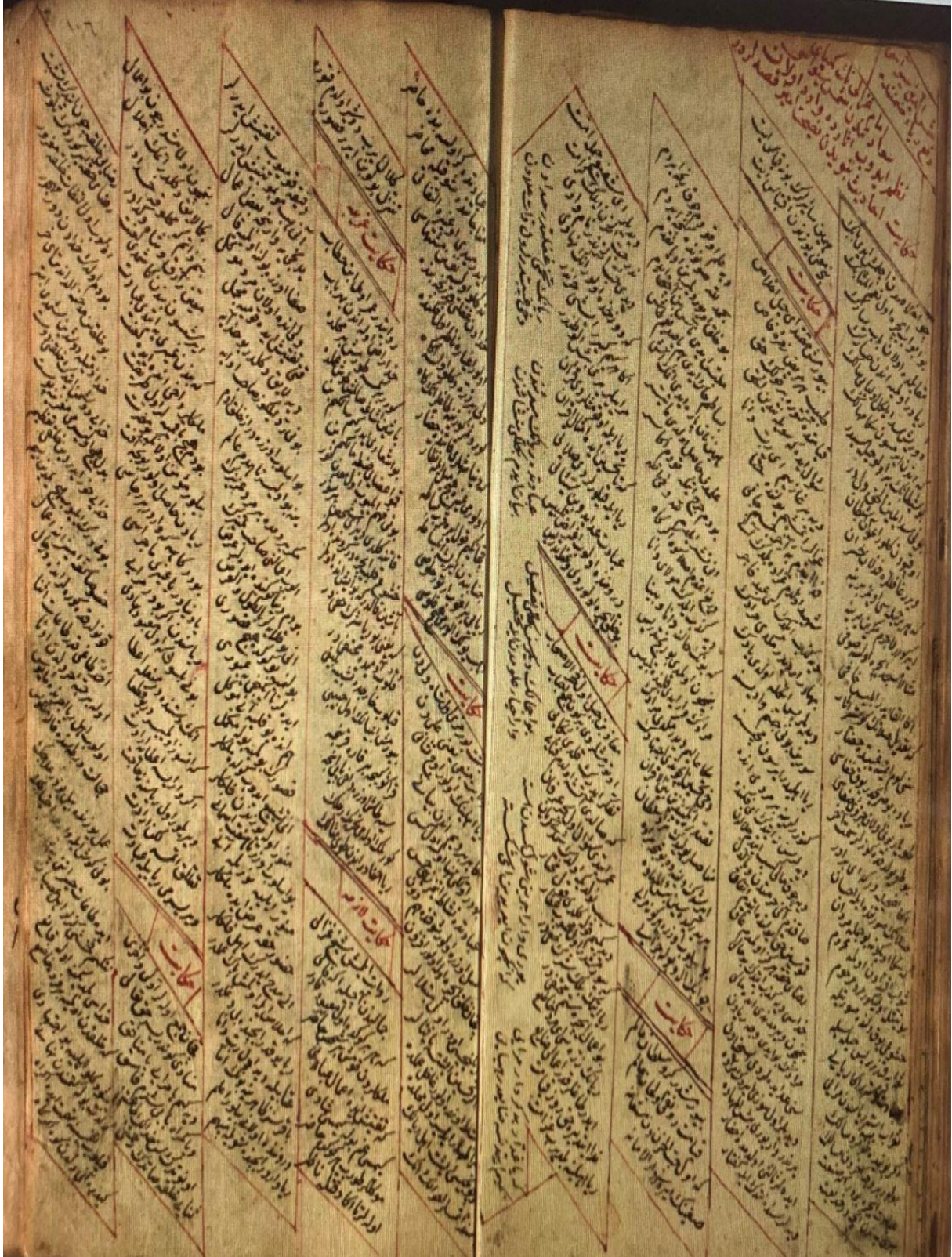
- Akkaya, H. (2020). *Şemsî, Şemseddîn Sivâsî*. Türk edebiyatı isimler sözlüğü (TEİS), <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/semsi-semseddin-sivasi> adresinden 15.08.2024 tarihinde alınmıştır.
- Aksoy, H. (2005). Şemseddîn Sivâsî hayatı, şahsiyeti, tarikatı, eserleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XI (2), 2. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4299/255627>
- Aksoy, H. (2010). Şemseddin Sivâsî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 38, ss. 523-526). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Aldanmaz, Ö. (2001). Şemseddin Sivâsî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk ve Mirkâdü'l-Eşvâk isimli mesnevisi (inceleme-metin). [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Arslan, M. (2015). *Şemseddîn Sivâsî Külliyyatı - 7 Menâkıb-ı İmâm-ı A'zâm*. Sivas Belediyesi Yayınları. https://sivas.bel.tr/Files/PDF/ekitap/emsi_sivasi/Menakb-_mam-_Azam.pdf
- Aydınlı, A. (1994). Ebû Zer el-Gıfârî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (C. 10, ss. 266-269). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bursalı Mehmet Tâhir Efendi (1972). *Osmanlı Müellifleri* (A. F. Yavuz, İ. Özen, Haz.). Meral Yayınevi.
- Canan, İ. (1995). Enes b. Mâlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 11, ss. 234-235). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çağrı, M. (1996). Gazzâlî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 13, ss. 530-534). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Fayda, M. (2007). Ömer. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 34, ss. 44-51). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hikâyât-ı Def'-i Riyâ*, Ankara: Milli Kütüphane Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 34/5, 105b-109b. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/588461> adresinden 10.04.2024 tarihinde alınmıştır.
- İmâm-ı Gazzâlî (2015). *Kimyâ-i Saâdet* (A. F. Meyan Çev.). Bedir Yayınları.
- Yûsuf Sıdkî el-Mardînî (2015). *Mesîru Umûmi'l-Muvahhidîn Şerh u Terceme-i Kitâb-ı İhyâu Ulûmi'd-Dîn*. (1. Baskı). (Koç, M. ve E. Tanrıverdi Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (2010). *Keşfü'l-Hafâ halk arasındaki rivayetlerin ilmî değeri*. (1. Baskı). (Mustafa Genç Çev.). Beka Yayınları.
- Kandemir, M. Y. (2020). Muaz b. Cebel. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 30, ss. 336-338). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karasu, B. (2022). Beşiktaşlı Yahya Efendi adına kayıtlı manzum bir nasihatname. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 9 (23), 2. <https://www.osmanlimirasi.net/dergi/besiktasli-yahya-efendi-adina-kayitli-manzum-bir-nasihatname-ss-1-1820220323031248.pdf>
- Karaman, H. Çağrı, M. Dönmez İ. K. ve Gümüş S. (2019). *Kur'an-ı Kerim meâli*. (7. Baskı). Diyanet

İşleri Başkanlığı Yayınları.

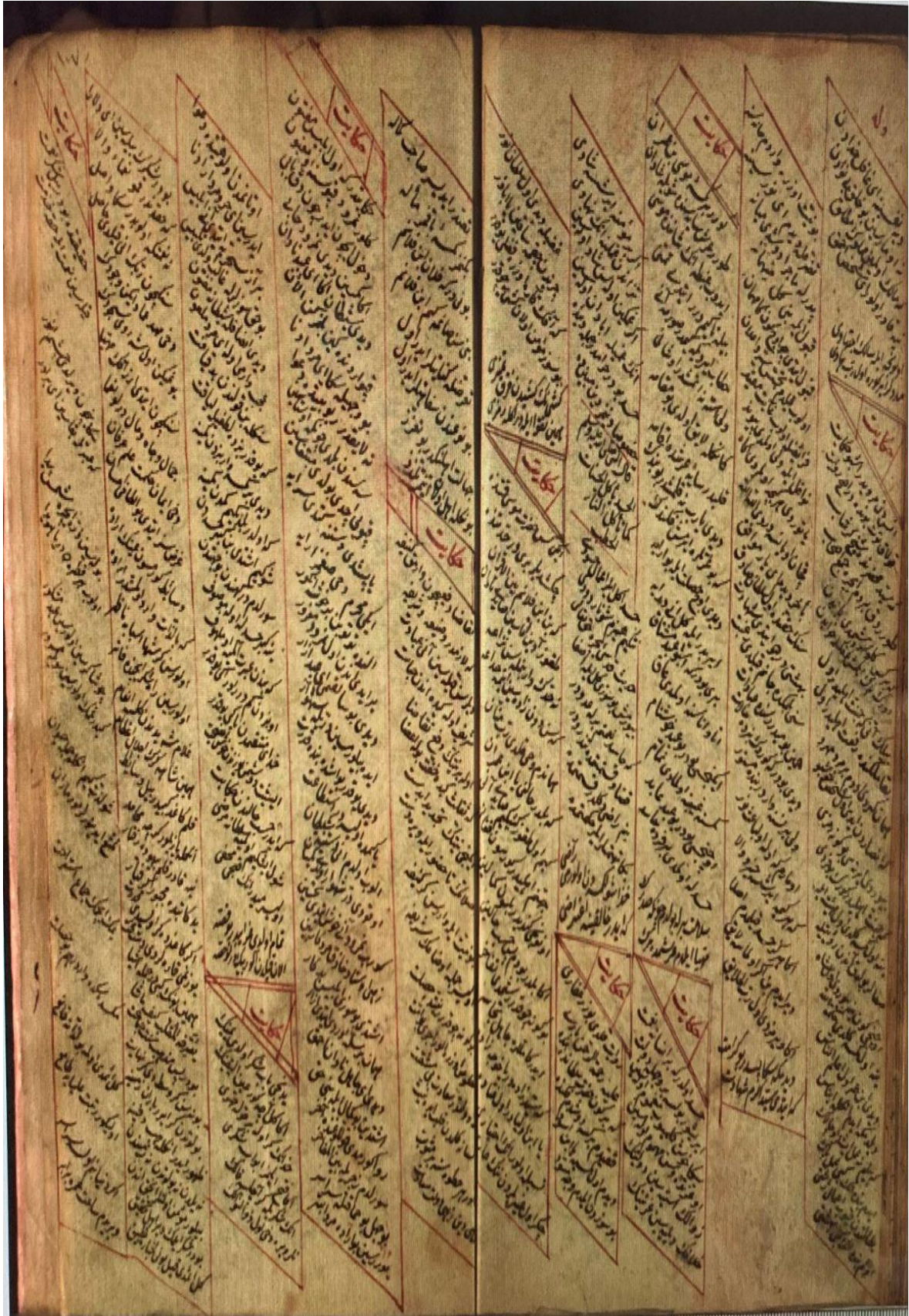
- Köksal, M. F. (2019). Klasik Türk edebiyatının sıra dışı örneklerini toplayan ilginç bir şiir mecmuası: Mecmû'a-i Nevâdir. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3 (4), 84-123. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/akaded/issue/50507/650244>
- Receb-i Sivâsî (2020). *Şems-i Sivâsî menakıbnamesi Necmü'l-Hüdâ fî menâkıbı'ş-Şeyh Şemsüddin Ebi's-Senâ*. (1. Baskı). (F. Çınar Haz.). Büyüyenay Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2013). *El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît Kâmû'l-muhît Tercümesi (6 Cilt)*. (1. Baskı). (Koç, M. ve E. Tanrıverdi Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Rıhtım, M. (2013). Yahyâ-yı Şirvânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 43, ss. 264-266). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Süer, F. R. (2017). *Şemseddîn-i Sivâsî Dîvânı*. (1. Baskı). H Yayınları.
- Şemsi Sivasi Külliyyatı*. <https://m.sivas.bel.tr/icerik/208/1230/semsi-sivasi-kulliyati.aspx> adresinden 10.08.2024 tarihinde alınmıştır.
- Toker, B. (2005). Şemseddin-i Sivasi'nin Mir'atü'l-Ahlak adlı mesnevisinin tenkidli metni ve incelenmesi. [Doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Toker, B. (2010). *Şemseddîn-i Sivâsî Mir'âtü'l-ahlâk*. (1. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Toker, B. (2015). *Şemseddîn Sivâsî Külliyyatı 6-Mir'âtü'l-Ahlâk*. Sivas Belediyesi Yayınları. https://www.sivas.bel.tr/Files/PDF/ekitap/emsi_sivasi/Miratul-ahlak.pdf adresinden 10.08.2024 tarihinde alınmıştır.
- Uludağ, S. (1997). Halvetiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 15, ss. 393-395). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uçman, A. (1988). Abdulhad Nûri. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 1, ss. 178-179). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uzun, M. İ. (2003). Mecmua. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 28, ss. 265-268). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üstüner, A. (2022). *Mir'âtü'l-Ahlâk (Şemsi)*. Türk edebiyatı eserler sözlüğü (TEES), <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/mir-atu-l-kulub> adresinden 16.08.2024 tarihinde alınmıştır.
- Vankulu Mehmed Efendi (2014). *Vankulu Lüğati*. (1. Baskı). (Koç, M. ve E. Tanrıverdi Haz.). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Yıldız, A. (2017). *Sivas Şehrengizi i-Sivaslı Divan Şairleri*. Sivas Belediyesi Yayınları. <https://sivas.bel.tr/Files/PDF/ekitap> adresinden 08.06.2024 tarihinde alınmıştır.
- Yılmaz, M. (2013). *Kültürümüzde ayet ve hadisler (ansiklopedik sözlük)*. (1. Baskı). Kesit Yayınları.

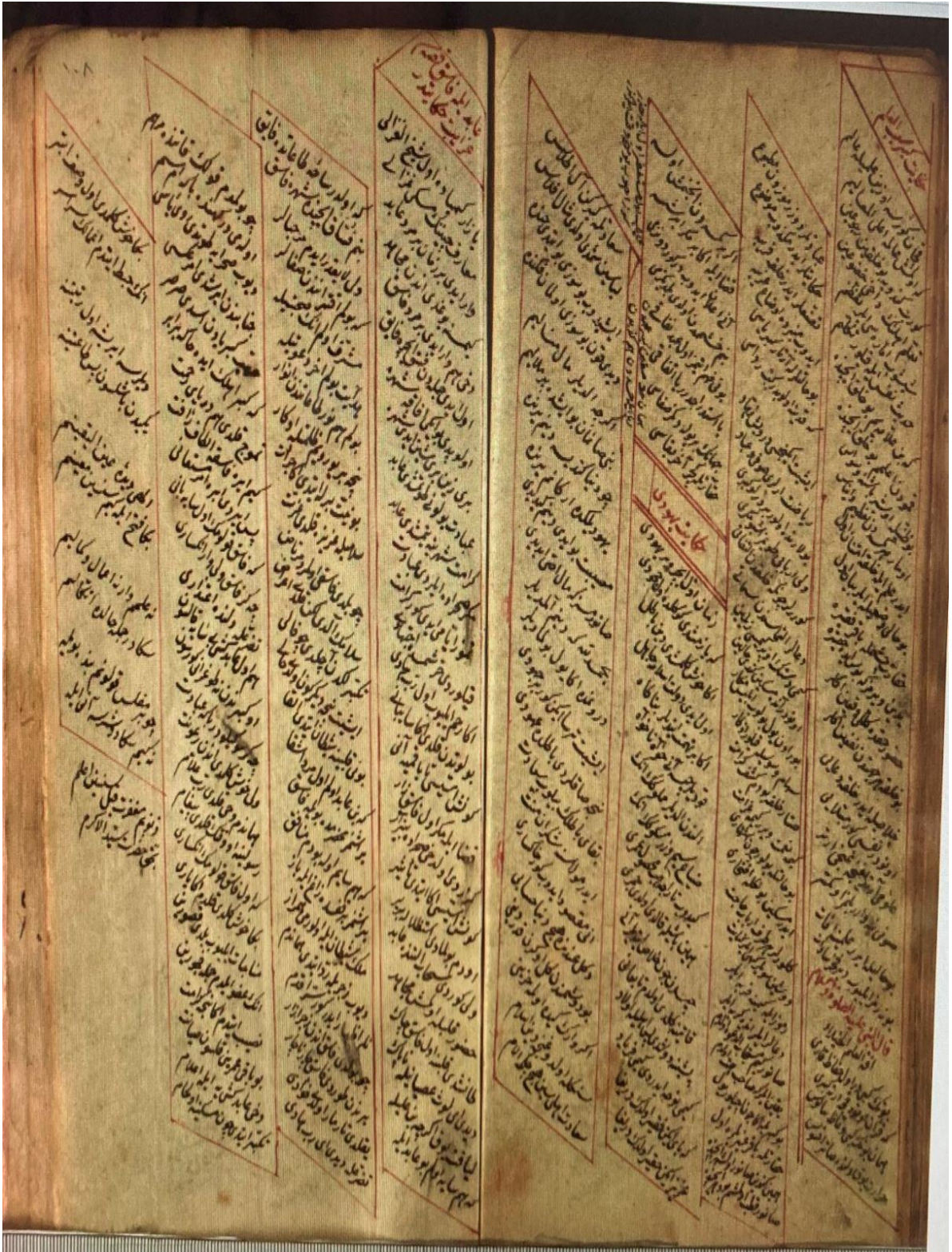
Tıpkıbasım

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ, v. 105b-106a.

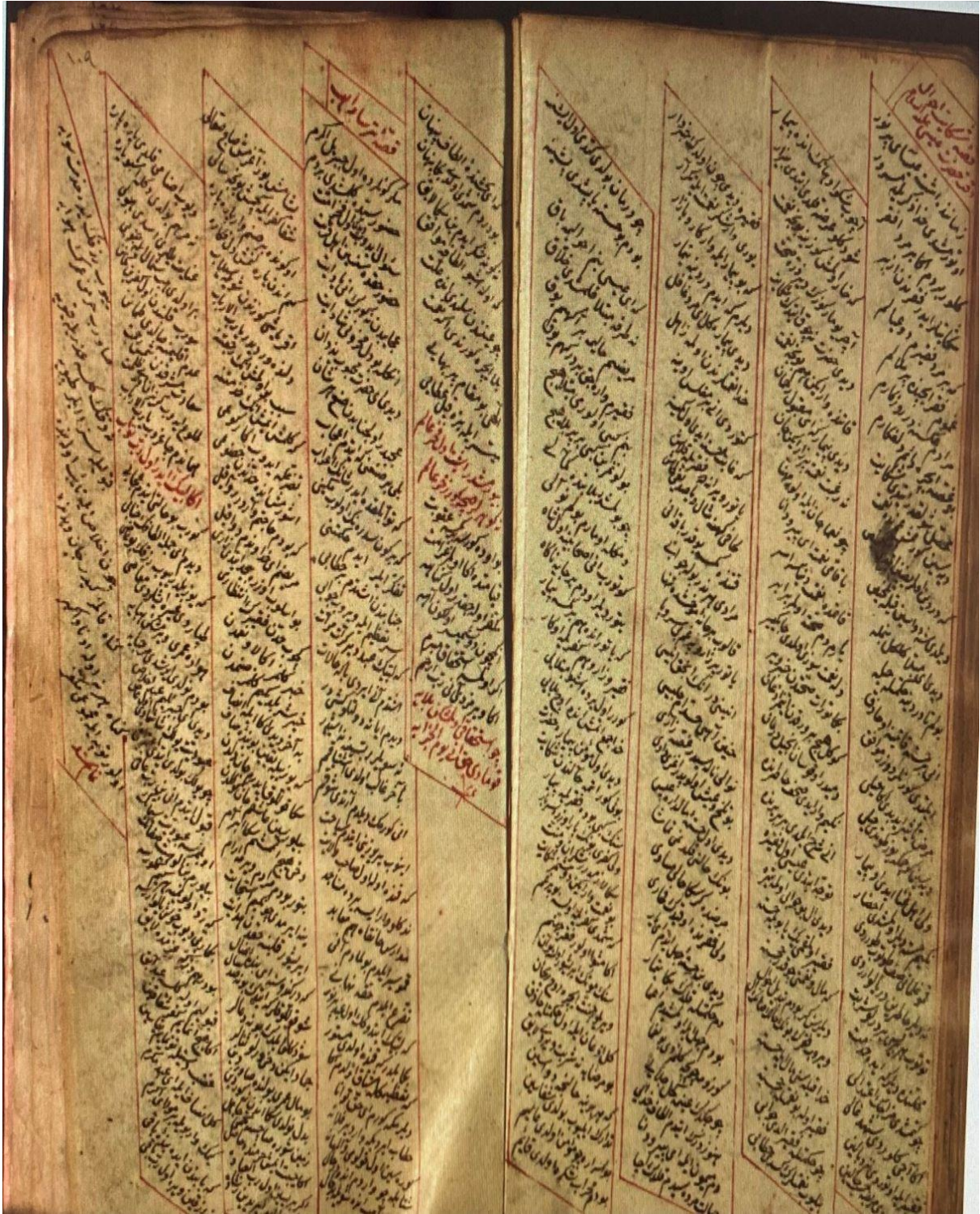

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ, v. 106b-107a.

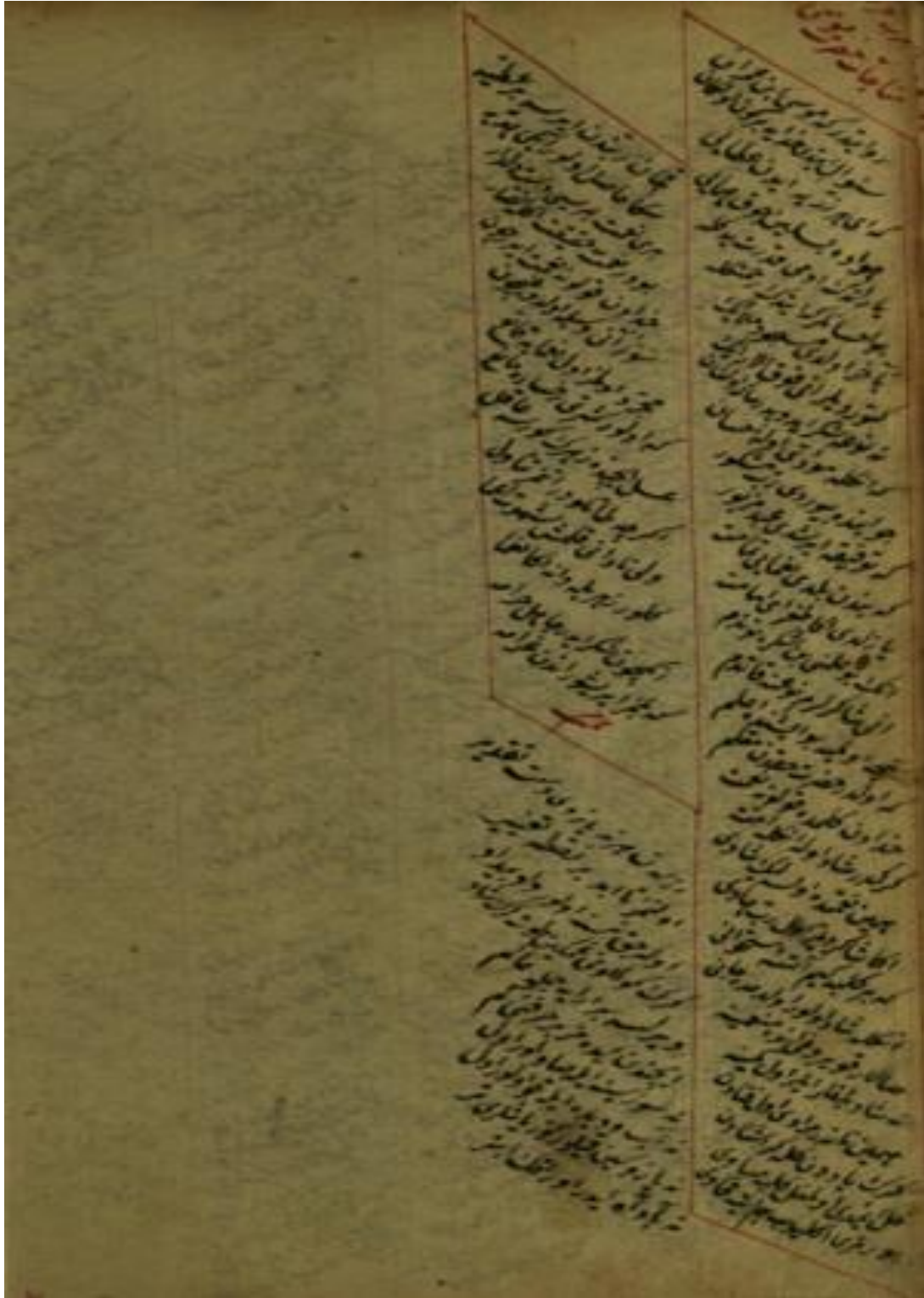

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ, v. 107b-108a.

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ, v. 108b-109a.

Hikâyât-ı Def'-i Riyâ, v. 109b.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Dr. Büşra KARASU

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.